

G. Granberg 1932.

Landsmålsarkivets frågelista L. m 12:Sägner och berättelser om skogsväsen.

De här anförda sägnerna äro de, som oftast anföras om skogsväsen, men naturligtvis kunna även andra sägner än här upptagna berättas om skogsväsen, och även dem bör upptecknaren efterforska. Dessutom måste man komma ihåg, att en del av sägnerna berättas mycket olika på olika trakter. Det kan också vara så, att det som här anföres om skogsrå på annat håll berättas om sjörå, troll eller gastar o.s.v. Om upptecknaren berättar sägnerna, kan det emellertid hända, att sagesmannens intresse väckes, och så berättar han i sin tur något liknande.

Lägg märke till beskrivningen av de övernaturliga väsendena, och tag vara på alla detaljer. Mycket viktigt är också att upptecknaren får med ortens benämningar på dessa väsen, de som sagesmannen själv använde t.ex. rända, skogsfru, löviska, skausnua, Gran-Kari, etc. Återgiv dessa benämningar så noggrant som möjligt!

Ibland säges det, att det var en viss bekant person, som upplevde det sagesmannen berättar — sagesmannen kan t.ex. säga: "Det var min far, min mormor" etc. Tag då reda på vad denna person sysslade med vid tillfället ifråga; om han el. hon var ute och vallade, körde, jagade etc.

Sägnerna, som här följa, äro hämtade från olika delar av Sverige och i regel anförda på ortens dialekt.

Först anföras nu några sägner, som oftast berättas om och av kolare. (Uppsök därför — om kolning förekommit i Eder trakt — någon gammal kolare och försök få honom att berätta.)

1. Har man reda på, att det var något som "sa till", d.v.s. väckte kolaren, när det blev något fel på milan och den hotade att "slå". Brukade det ropa kolaren vid namn eller hur tillgick det? Vem trodde man det var som väckte honom? Hade man något särskilt namn på sådana kolbottnar, t.ex. "väckbottnar"? — Omtalas även väckning hemma vid andra arbeten?

2. Då va en sòm ble gift mä skogaråa. Di låg i skogen å k8la å ho hjälpte honom. En gång gick han hemåt, å då sa ho te'n, att han skulle knacka tre gånger mä yxa i en tall. Men han glömde bort å knacka, när han k8m, å då feck han si, att ho stod på mila å rev, å så släckte ho mä r8m-pa. Han visste inte, hur han skulle bli å mä'na. Då va dä en sòm lärd'en

att han skulle skjussa'na över en stor sjö, när dä ble vinter. När han va mitt ute på sjön, så skulle han gå ur släden å sätta sej å ria på hästen, å så skulle han vända selpinnar opp å ner. När dä ble vinter å kallt tog han henne mä sej i en släde, å när di va mitt ute på en stor sjö, gjorde han s8m di lärt'en. Ho börja skrika å hojta 8ppåt tallåsen ätter hjälp. "Hjälp dej själv", svara dä 8ppe frå skogen. "Dä kan ja inte", svara skogaråa, "för han har olsten å k8rvaben å den fula, fula löken".

3. Jag har hört talas om en dräng som låg i skogen och kolade, då det kom en fin dam till honom i kojan och slog sig i språk. Hon frågade honom bland annat vad han hette. Han svarade då, att han hette Självver. Så råka-de hon vända sig om, och då fick han se, att hon hade svans. Då förstod han, att det var Tallemaja och då tog han en eldbrand i härden och slängde på henne. Då hon flydde till skogs och skrek: "Självver brände mej, Självver brände mej", svarade trollen långt bort i bergen: "Skyll dej själv då!"

Sägner berättas ofta utförligare och i annat sammanhang. Ofta även om andra övernaturliga väsen än här. Vilka?

4. Ibland berättas det om en kolare, som har sina milor långt bort i skogen, att en kvinna kommer till honom. Han tror att det är hustrun och kvinnan stannar hos honom över natten. När sedan kolaren kommer hem, så får han höra att hustrun varit hemma hela tiden. Det var skogsråt (eller sjöråt etc.) som varit hos honom. Ibland berättas också, hur det efter en tid kommer en kvinna och en pojke till kolarens hem, och då talar kvinnan om, att det är kolarens pojke.

5. Dessutom bruka kolare ha mycket att berätta om hur skogsråt mera tillfälligt visar sig, om skogsråts djur, som de ibland få skjuta o.s.v.

Här följa vidare några sägner, som oftast berättas om jägare men även om andra, som uppehålla sig i skogen — naturligtvis även kolare.

6. Dä va några här i byn som gick å skulle jakta. Då träffa dom i skogen en kvinna, som satt å linda ett barn, men hon hade inga blöjor. Dä tog en av dem å rev en bit av sin skjorta och kasta den till henne. Men då fick dem skjuta en stor älg strax efter.

Försök få reda på, om man vet, vad det var för en kvinna!

7. En jägare byggde sig för natten en risikoja. Han skulle snusa, men

då kom det in en hand genom risväggen "och ville liksom ha snus". Det fick den; jägaren hörde, hur det snusade och nös. Längre fram på natten sköt han en älg utanför kojddörren. En röst sade: då där ska du få för snustobaken.

Liknande berättas även från andra delar av Sverige. Det kan vara jägare, fiskare, kolare m.m., som råka ut för äventyret. Vem säger man, att det är, som ber om snus (eller tobak)?

8. En man i Junsele var på tjäderlek. Under den mörkaste natten hade han gjort upp en stor eld samt huggit granris och lagt sig på detta för att vila. Vid midnatt kom ett fint fruntimmer till elden och stod där och värmdes sig. Till sist sade hon: "Du har gjort upp eld alldeles mitt i vår väg, och vi slippa ej fram med våra kreatur. Om du vill maka bort den ett stycke på sidan, gör du oss en stor tjänst, och i morgon bitti skall du få skjuta en av mina fetaste grisar. Den är nog bättre än ett par tjädrar." Han flyttade elden ett stycke, och när han suttit en stund, hörde han, hur en hel hop med boskap och folk for förbi. Skällorna skramlade och locktonerna voro mycket vackra men han såg ingenting. Sedan när det blev ljus fick han se en stor björn, som satt invid en gran. Då kom han ihåg grisen, som han blivit lovad. Han sköt och björnen blev liggande. Så blev han belönad för att han ställde vägen fri för vittrorna.

9. Då va en gång en g8bbe frå Storsjöa, som va ute på älgjakt.
 1) Häng geck hele försto dan män fäng 2) ingen älg. 8m kvälden, när då vaert möert s8 tändä'n opp å la se undi e gran. 8m morgon, när då vaert 3) jöst s8 dro'n tä, 4) å när häng ha gått e lite styttje 5) s8 feck en sjå 6) en älg å sk8t, män älggen sto likens. 7) Då feck en höre n8n som sa: ingen 8) få sköte ming uxe i somns8ra 9) män då fans int no väten i nerheten, män 10) häng fäng på rå. Häng pissa ti nävan å tvättä se. Å så sk8t en gång tä 11) å då st8p uxen. Å då feck en höre sommo rösten som sa: Du hängände kelde
 du springände sprut
 du lurä ming stut!
 12)
 När häng k8m ditåt älja s8 feck en sjå: häng hadde e tvivejebänd 13) kring harsen.

- 1) = han 2) = fick 3) = ljust 4) = drog han i väg 5) = stycke 6) = se
 7) = likaväl 8) = får 9) = med smuts i ögonvrårna, d.v.s. otvättad
 10) = till 11) = källa 12) = vidja, tvinnad av två länkar 13) = halsen.

10. Känner Ni till någon sägen, vari det berättas, att blott den som är "otvättader och väl mätter" får skjuta skogsfruns horntjur, d.v.s. att man måste vara otvättad men ordentligt mätt för att få jaktlycka?

11. Åman å Eklind var ute på fjärspel.¹⁾ De gjorde upp eld och ställ-
de bössera där. Rätt som då var kom skogsråt å pente²⁾ mä Åmans bössa.
Den tyckte ho om, så att Åman han fick skjuta så mycket han ville, men de
annra de fick intenå lell.

---

1) = tjäderjakt, då tjädern spelar 2) = siktade.

Ibland berättas det, att den ena jägaren bär sig oförskämt åt mot skogsråt och därför inte får någon tur. Sägna berättas även om andra än skogsråt.

12. Så va då skogsrå. Då kom en gång ena (= en) te ett par arbetara i skojen. Då sa ho: "Då ä en stacketer¹⁾ å en långer, män får ja bara fram min lelle öxapeck, så sa la ja göra dum lika långa."

---

1) = kort.

Denna sägen berättas ofta om andra väsen än skogsrå.

Följande sägner tycks oftast berättas om vallflickor och ifrån fäbovallar, men de äro kända även på trakter, där det ej finns fäbodrar.

13. De hade en fäbodvall sør om Tännäs. Käringa satt en gång och mjölkade en rödprickig ko, och då kom det e lita e in och sa: Bytte, bytte bo, sex getter för en rödfläckig ko. Detta skedde en torsdagsafton. Men gumman var inte livad för något byte, så den lilla fick gå sin väg med oförrättat ärende. Men nästa torsdagskväll kom hon tillbaka och sa det-samma som förra gången. Då sa gumman, att hon måste fråga far först, innan hon gjorde bytet. Och därmed försvann den lilla på nytt. Tredje torsdagsafton kom hon tillbaka och upprepade sin begäran. Då gav gumman med sig, om hon bara fick löfte om mellangift. Och det fick hon. Nästa morron stod det sex getter i fjöset men den rödprickiga kon var borta. Men på mjölksätet låg det en silverbägare och sex silverskedar. Det var mellangiften för kon.

Och far min gav sig hunn på att detta var sant, ty han hade fått en av de där skedarna, som vättkvinnan skulle ha lämnat. Och den skeden har

nu en av hans döttrar som bor i Amerika.

14. En ogift säterkulla besöktes av en vättpojke. Han ville gifta sig med henne och till slut måste hon gå med på giftermål. På bröllopsdagen, då hon skulle klädas till brud, gick hon ut på fäbovallen och blåste i lur. Hennes far red då dit, och när hon hörde hästen, ropade kullan: "Gud ske lov, nu hör jag min fars häst gnägga." Och så la hon armarna i kors över bröstet. Då försvann småfolket men hon fick behålla stassen.

Ibland berättas det, att det var tolv rövare och att flickan, då hon blåser i lur, talar om detta.

15. En gång kom skogsfrun in till en gumma och talade om, att en ko i ladugården stod så, att hon pissade på skogsfruns matbord. Därpå berodde det, att kon var sjuk.

Sägner berättas ofta, särskilt i Norrland, mycket utförligare. Bonden eller ett av hans barn får själv se, att det droppar på matbordet o.s.v. Oftast berättas sägner även om andra än skogsfrun. Vilka?

Härnedan anföres en del mera allmänna sägner, som ej kunna sägas vara särskilt förbundna med vissa yrken.

Först ett par som rör vilsegång:

16. När di kom fel i skogen, sa di, att dä va ett rå, som förvillade döm. Om di vrängde klära, skulle di komma rätt, påsto di.

Vad kunde man eljest göra för att komma rätt, om man råkat gå vilse? Vem trodde man förorsakat vilsegången?

17. En skogvaktare hade gått vilse i skogen. Han gick och gick, tills han till slut fick se ett ljus på avstånd och gick dit. När han kom fram, knackade han på, och ett fruntimmer kom och öppnade. Han frågade henne, var han var men hon visste det inte, sa hon, men han fick stanna över natten hos henne. Där var mycket fint inne så han rent förgruade sig. Han var trött och sömrig och gick nästan genast till sängs. Han mädde bra i sin säng och utbrast därför: Det var väl i Jesu namn att jag fick komma i huse i natt. I ett försvann allt, och han fann, att han låg i ett kärr, och kläderna hade han hängt på algrenar runt omkring.

18. En vuxen man och hans son hålla på att slå en skogsäng. På kväl-

len och natten hörde de skällor — det lät som koskällor — och kreatur men såg inget.

19. I den föregående sägnen såg man ej något. Det gör man däremot i följande:

Två barn sutto och metade vid Klövsjön. Det är höga berg där. Så hörde dom skällor. När dom titta sta, så dom en valkulla, som håret hängde på, å hon hade så mycket getter och en skälla på var get, och då sa kamraten: "Det är bestämt Klövsjöfrun."

Har det övernaturliga väsendet liksom här ovan namn efter någon viss namngiven plats (berg eller sjö)? Beskriv i så fall, hur denna plats ser ut. Eller säger man bara, att det var skogsråt, råndan etc.?

Brukade det vara en ensam kvinna liksom här? Eller var det flera människor med, både män och kvinnor? Brukade kvinnan ha hund med sig? Vad berättar man om skogsråts (vittrans, råndans) boskap?

20. Då va ena vänna då va ett skogsrå sum hadde makt mä en kar, å då kom ho å ropa å sa: "Sven", sa ho, "kom hit sa du få äta välling", sa ho. "Har du mer än du behöver, så göm te i m8ra", sa han. "Då har du 1) kånna sagt ifrå förr", sa ho, "så har a 2) sluppet å försprängt alla mina sju döttra." — Berättas ofta även om troll och jättar.

1) = kunnat 2) = jag.

21. En man var inne i ladan. Skogsråa kom, och hon var förföljd av vargar och hoppade opp i lagluggen. Hon retades med vargarna och satt och slängde med fötterna och sa: "Tasse ta fot, Tasse ta fot!" Då knuffade mannen till henne, så att hon ramlade ned till vargarna, i det han sa: "Tasse ta då så gärna allt ihop!"

22. Under ett vargskall kom en gång en gumma och frågade, om hon fick ha sina får på en loge i en gård, medan skallet gick förbi. Det fick hon. Sen när hon släppte ut dom, var det vargar allihop.

Ibland händer det, att gumman utlovar belöning åt gårdens ägare, om hon får ha sina får (el. getter) på logen. Sägdes det vad det var för en gumma?

23. Mycket spridda äro sägnerna om den övernaturliga jakten. Vanligen berättas det, att man möter en kvinna, som kommer springande. Efter

henne komma tre hundar och slutligen en ryttare, som förföljer kvinnan. Ryttaren frågar vart kvinnan tog vägen. Om en stund hör man ett skott och så kommer ryttaren tillbaka med kvinnan hängande död över sadeln.

Vad kallar man denna jakt — och vad kallar man ryttaren och kvinnan — på Eder trakt och vad tror man, att det är? Är det särskilt under någon viss årstid den far fram eller kan man få se och höra den när som helst? Beskriv ryttarens, kvinnans och hundarnas utseende!

24. Ja va rektit ung, en sju, åtte år. Di va flere stycknä päjkar å di kunne inte begripä va jü stog å såg på. De va et stort kvinnfolk; håre räckte äne neråt ryggen; ho stog å kammä se, senn ha jä alri sitt någe tocke där.

Ibland ingår denna sägen i större sägner. Berätta i så fall dessa senare i sin helhet. Vad anser man, att det är för ett kvinnfolk? Har man något namn på henne? Brukar hon tilltala den som ser henne? Återgiv i så fall samtalet!

25. Ha härrkärrn hört 8m Skomaker-Lars. när han fria te hustru si? Si ho bodd väster i Gustava ¹⁾ å dä ä en bäck där ve rää. ²⁾ Han skall gå te fästmöa si, å söpen va'an, å brännvin hadd an mä sä. Å när an kom te bäcken, så va dä e där, å han tyckt dä va Ingri i fylla å gjord väl ve'a i sömna sänn ³⁾ på k8l8tten. Å sjöskumspipa tog'o, å tuten bet'o å flaska. Å säna va an så ill ut ⁴⁾ för'a jämt; han lärd ⁵⁾ ut 8m nätterä, å ho pint'en så ill. Å när an skull geft sä, så va'o ätter'n änn på körktrappa, å ho va lik hög mä körktorne.

1) = Gustaf Adolfs sn 2) = sockengränsen 3) = sedan 4) = illa ute
5) = måste.

26. E söndagsmåra geck e gumma, ho hette förresten Annika, ijämte sjön Trollkarn och sticka. Då såg ho, att de hängde selver i vassen. Ho geck hem, men så geck ho tebaks um e stunn. Å då hängde de bare e selverkanna kvar dërnere, för den hadde ho peta på me sticka.

Ofta berättas det att någon går i skogen och då plötsligt får se träden fullhängda med silver och andra dyrbarheter. Det som man rör vid (eller kastar stål över), får man behålla, under det att det övriga försvinner.

Säger man, att något övernaturligt väsen rådde om det och i så fall vilket?

27. Då va en dräng. — Si Väversunne äger går Öpp te Ömberg. — Han gick å lagde Öpp gärsgårn där, te di skulle släppå vall. Å när han skulle gå hem å äte medda, så hörde han någet i berget, sÖm sa: "Öm ja hadde någet te brynä, så skulle ja brynä. Å has ¹⁾ hotstång ²⁾ va lite trubbi, å han sutte ³⁾ ner den i e sprecka, sÖm han så. "Här har du te brynä", sa han; "gör den vass du!" — Å när han kom tebaka frå meddan, va dä bare en liten bit kvar å stänga, å den va så värmer, så han kunne knappt hållä i'na. Han hadde brynt Öpp alltihop, trÖllet. Dä va trÖllet i Ömberg.

1) = hans; 2) = järnspekt; 3) = kastade.

Denna sägen finner man ofta mycket knapphändigare än här. Och man kan ju ej berätta mer än man får höra. Ofta berättas den även om helt andra övernaturliga väsen än här. Vilka?

28. En piga band på skämt ett grässtrå om en groda. På hösten sedan kom en karl och bad pigan följa med och hjälpa karlens hustru som låg i barnsnöd. "Jag bor här i backen", sa han. När pigan hade hjälpt gumman, skulle hon tvätta sig, och karlen varnade henne då för att tvätta sig i ögonen. Men hon fuktade ändå ena ögat. Med detta öga såg hon sedan dem, som hon hade hjälpt. Så en gång mötte hon karlen i stan. "Go morron far", sa pigan. — "Var ser du mig?", sa karlen, men sedan blev pigan blind på det ögat.

Denna sägen berättas ofta utförligare. Lägg särskilt märke till hur avslutningen berättas. Har man någon benämning på det hjälpta folket?

I de nu anförda sägnerna förekommer det övernaturliga väsendet nästan uteslutande i gestalt av en kvinna, men i en del trakter av Sverige talas också om ett manligt väsen, som håller till i skogen. Vad kallas detta väsen (bysen, skoman = skogsman)? Beskriv utseendet! Talade man t.ex. om att "skomannen" var "skosnuans" man? Känner man till någon av följande sägner:

29. Skomannen och skosnuan brukade komma fram och snacka vid stuguknuten. — Och bredvid var en bäck. Juladag fick mor se en liten man, som var svart, stå där. Han såg ut som en liten påg, men sen började han växa och han blev större och större, och sen började det susa och braka i skogen, som om alla träna ble uppräckta, och då var mannen som störst. Sen ble det tyst, och så försvann han.

30. Vid Fjäle i Anga hade man en lång tid hört, att bysarna i Trullhalsar slogs varenda natt och den, som fick mest stryk, han hylade och skrek alldeles förskräckligt. Så var det en gubbe från Fjäle, som tyckte det skulle vara livat att se på bysslagsmålet, och så en kväll gled han ner i skogen och klättrade upp i en tall. Han hade inte väntat länge, förrän det kom två små bysar och började slå oskapligt. Fjälegubben tyckte det var förfärligt livat att se på, men då den ene bysen fick den andre under sig, kunde han inte hålla sig längre utan gapskrattade och skrek: "Nå to han allt lejkasken ¹⁾ på di leikväl." — Men då vart det slut med slagsmålet. Bysarna sågo sig omkring och så till sist upptäckte de fjälegubben i trädet. Om inte gubben hade läst Fadervår avigt, så hade de gjort av med honom.

---

1) = likslaget.

Denna sägen berättas även om gastar, tomtar etc. Ofta är det en av dem, som ropar triumferande åt åskådaren: "Såg du jag mas'an!" e.dl.

Känner man till några sägner om hur övernaturliga väsen uppkommit?
t.ex.:

31. När ärkeängeln Mikael stred med draken; då vart fienden nedkasta. Han kunde skapa liksom Gud, och allt föll ner mä honom. De som föll i vattne blev sjöråar, och de som föll på bergena blev bergråar, och de som föll på träna blev lövpjäsker.

32. Lucia var Adams första hustru. Hon hade tolv barn tre gånger. Då tyckte hon det vart för många, så hon drog av till skogs och skull ¹⁾ rym me barnom från Adam. Då vart e apan de där barna. ²⁾ Men Adam kom och tog igen Lucia. Då fick hon tolv barn till. Då vart det havfrua och skogsråa och andra rådana. Adam hämtade henne en gång till, och hon fick tolv barn tredje gången. Då rymde hon igen och bad till Gud, att det skulle bli osynlig.

---

1) = rymma. 2) Då blev det apor, de där barnen.

Nu för tiden råkar man ej så ofta ut för dessa övernaturliga väsen som förr. Ha de försvunnit och hur förklarar man i så fall deras försvinnande?

Känner man till följande sägner:

33. Dä va e, ho va ute å geck, å dä va ett sånt falitt åskvär. Då lå dä ett barn ve väjen, å ho to å sä förklät eller kjorteln, å la över barnet å fridde dä, för älla hadde åska slaet ner på't. Men när ho sto bru, feck ho en skänk, för ho hadde förvarat ¹⁾ dä dära barnet. Då kom di å hämtade henne mä häst å vang, å när ho kom tebaka, va ho så falia fint klädder, men ho feck inte titta ätter sä, när di kom mä hænne, för då hadde di tatt hænne.

---

1) = bevarat, skyddat.

34. Mia föräldra di tarte 8m, att åska slo ner å slo ihjä råa. En gång va dä e piga s8m va å harvade - di feck göra karagöra förr fruntimera - å då kände ho, hur dä kom n8et å sprang unner kjorteln på henne. Ho va kvecker å knäppte å sej kjorteln, å då slo åska ner i dä dära.

Ibland höres en röst som uppmanar pigan att ta av sig kjorteln eller slå kjorteln tätt om benen på sig.

35. En gumma satt och sydde. - Så hade hon utan te å tänka pao nåenting, lagt sin sax pao trösklen. Bäst dä va så hörde käringen där hon satt ett susande ljud mett för trösklen. Nu va dä inte so ovanlit mä skojsnuan ¹⁾ pao dän tien, så min svärmors mor hon ble inte rädder, utan sae: "Va vell du?" Skojsnuan svarade: "Ja vell bara att du flötta klippan, ²⁾ si dän lau ju pao trösklen. Men nu ble dä ett aoskvää, ³⁾ å då va väl kanske därför som skojsnuan velle ing ⁴⁾ i stuan, män si hon könne inte komma över korslagt staol, ⁵⁾ män min svärmors mor hon geck ing å ble inge, å aoskan slo ne där utanföra å slo häl ⁶⁾ skojsnuan, få ⁷⁾ hon har allri vatt synli sen.

---

1) = skogsråt; 2) = saxen; 3) = åskväder; 4) = in; 5) = stål, d.v.s. saxen; 6) = slog ihjäl; 7) = för.